

УДК 341.231.14 : 341.17

Мушак Н. Б.*

СВОБОДА ПЕРЕСУВАННЯ ОСІБ ЯК ОДНЕ ІЗ ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Статтю присвячено правовому регулюванню свободи пересування осіб у Європейському Союзі. Досліджено положення установчих договорів, акти вторинного законодавства ЄС, судову практику стосовно громадянства Союзу та вільного пересування осіб. Встановлено, що положення про вільний рух осіб поширюється на усі категорії громадян держав-членів ЄС, які займаються економічною діяльністю, а із запровадженням громадянства ЄС й на усіх громадян Європейського Союзу.

Ключові слова: Європейський Союз, свобода пересування осіб, права людини, статус працівників, громадянство Європейського Союзу.

The article is devoted to the legal regulation of free movement of persons within the European Union. The article researches the provisions of the establishing treaties, the EU secondary legislation, the judicial practice referring the EU's citizenship and free movement of persons. It also stipulates that the provisions concerning the free movement of persons are covering both categories of EU member-states citizens who are involved in economic activity and all the EU citizens.

Key words: European Union, freedom of persons' movement, human rights, status of workers, European Union citizenship.

Стаття посвячена правовому регулюванню свободи лиц в Європейском Союзе. Исследовано положения учредительных договоров, акты вторичного законодательства ЕС, судебную практику ЕС относительно гражданства Союза и свободного передвижения лиц. Установлено, что положения о свободном передвижении лиц распространяются на все категории лиц государств-членов ЕС, которые занимаются экономической деятельностью, а с учреждением гражданства ЕС и на всех граждан Европейского Союза.

Ключевые слова: Европейский Союз, свобода передвижения лиц, права человека, статус работников, гражданство Европейского Союза.

Постановка проблеми. Свобода пересування осіб є однією з чотирьох фундаментальних свобод, гарантованих правом ЄС, що включає право особи жити й працювати в державах-членах цього інтеграційного об'єднання. Дослідження питань правового регулювання свободи пересування осіб у ЄС полегшить розуміння інтеграційних процесів, що відбуваються у цьому об'єднанні. До того ж питання особливостей регулювання свободи пересування фізичних осіб тісно пов'язане з удосконаленням правового поля для

* кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Київського університету права НАН України.

пересування українських громадян на території держав-членів Європейського Союзу. Незважаючи на те, що Україна ще не є членом ЄС, українські громадяни мають право використовувати переваги свободи пересування територією останніх як громадяни третьої країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській науці європейського права не достатньо висвітлені питання правового регулювання пересування фізичних осіб у Європейському Союзі. Певні аспекти особливостей правового регулювання осіб можна знайти у працях М. Аракеяна, О. Вишнякова, Л. Грицасенко, І. Грицяка, А. Дмитрієва, О. Київець, З. Макарухи, М. Микієвича, В. Муравйова, О. Святун, К. Смирнової, А. Федорової, Л. Фалаласової та ін. Питання щодо необхідності створення правового механізму регулювання пересування осіб та міграції окреслюється у працях П. Боуелса, Р. Козловськi, П. Різ, Дж. Стілвеля, А. Конвея, М. Купізовскі тощо.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На сьогодні, окремим правовим аспектам свободи пересування осіб у межах Європейського Союзу (зокрема, дослідженню організаційно-правовому механізму ЄС щодо забезпечення свободи пересування осіб, умов реалізації свободи пересування у ЄС економічно неактивних громадян, підстав обмеження права на свободу пересування осіб у праві ЄС тощо) поки що не приділялось достатньої уваги в українській та зарубіжній літературі з європейського права.

Формулювання цілей статті. Метою статті є проаналізувати свободу пересування осіб у якості одного із фундаментальних прав Європейського Союзу та дослідити положення установчих договорів, вторинне законодавство та судову практику стосовно громадянства ЄС та вільного пересування осіб у межах ЄС.

Для того, щоб детально проаналізувати специфіку свободи пересування осіб у Європейському Союзі необхідно зазначити ряд міжнародно-правових документів, які регламентують на сьогодні дане питання. Так, у рамках функціонування ООН було підписано низку угод, які закріплюють та захищають права людини, в тому числі й право на свободу пересування. Зокрема, головними міжнародними документами в цій галузі стали: Загальна декларація прав людини 1948 р. [1], Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р. [2], Міжнародна конвенція про захист прав всіх трудящих мігрантів та членів їх сімей 1990 р. [3], Резолюція Генеральної Асамблеї ООН А/RES/55/100 «Повага права на загальну свободу пересування та надзвичайну важливість возз'єднання сімей» 2001 р. [4] тощо.

Що стосується Європейського Союзу, то з самого початку створення Європейських співтовариств основними їх цілями були економічна та політична інтеграція на континенті. А сфера прав людини у діяльності ЄС протягом тривалого часу перебувала «в тіні» інших, більш вагомих інтеграційних пріоритетів Євросоюзу; сфера, «щодо якої ЄС практично не переймався, а національні держави з їх різними традиціями основних прав займались уже давно» [5, с. 9]. Більше того, органи Європейського Союзу вважали відсилку до національних конституційних традицій і механізмів достатньою, і взагалі на регіональному рівні дана проблематика повністю належала до діяльності Ради Європи.

На сьогодні такий чіткий розподіл між напрямками діяльності ЄС і Ради Європи змінився. Захист прав людини став об'єднаним регулятором співпраці організацій і виступає одним із ключових напрямів діяльності Європейського Союзу, зокрема. 12 вересня 2012 р. Європейський Парламент ухвалив Резолюцію щодо зовнішньої та безпекової політики Євросоюзу. Даним документом передбачено, що зовнішня політика ЄС має ґрунтуватися на заохоченні та захисті цінностей ЄС та керуватися принципами, які лягли в основу створення самого Союзу, а принципи демократії та прав людини повинні бути в

центрі його політики [6]. До того ж у жовтні 2012 р. Європейський Союз отримав Нобелівську премію за вагомий внесок у підтримання миру, взаєморозуміння, демократію і права людини в Європі. Дана подія, на нашу думку, свідчить, що на сьогодні в основі діяльності та функціонування ЄС поряд із питаннями економічної та політичної інтеграції правам людини відводиться ключове місце.

При цьому з чотирьох фундаментальних свобод, гарантованих правом ЄС, що включає право особи жити й працювати в державах-членах цього інтеграційного об'єднання, є свобода пересування осіб. На сьогодні правові засади свободи пересування осіб визначають положення Договору про функціонування Європейського Союзу (ДФЄС) і Договору про Європейський Союз (ДЄС) зі змінами і доповненнями, внесеними Лісабонським Договором [7], акти інститутів Союзу (вторинне законодавство Євросоюзу – регламенти, директиви, рекомендації та висновки відповідно до статті 289 ДФЄС) та судова практика.

Чіткого визначення поняття «свобода пересування осіб» в Євросоюзі, закріпленого на договірному рівні, не сформульовано. У законодавстві Євросоюзу здебільшого використовується сам термін «свобода пересування осіб» без його тлумачення. Так стаття 26 третьої частини ДФЄС «Внутрішня політика і діяльність Союзу» передбачає прийняття Союзом заходів щодо створення чи забезпечення функціонування внутрішнього ринку, де внутрішній ринок охоплює простір без внутрішніх кордонів, в якому забезпечується вільне пересування товарів, осіб, послуг та капіталів [8]. Частина друга ДФЄС «Недискримінація та громадянство Союзу» (статті 18 – 25 ДФЄС) положеннями статті 20 встановлює громадянство Союзу та право громадян на вільне пересування та проживання на території держав-членів. Розділ IV «Вільне пересування осіб, послуг та капіталів» (статті 45-66 ДФЄС) визначає засади вільного пересування осіб у межах Союзу.

Виходячи з положень законодавства Євросоюзу сфера дії свободи пересування осіб може бути поширена на інші держави лише в разі їх вступу у Євросоюз, як це відбулося з державами-членами, що приєдналися до Євросоюзу у 2004 та 2007 роках. Основою свободи пересування осіб в Євросоюзі є європейське громадянство (статті 18-25 ДФЄС), що прямо передбачає наявність у особи громадянства однієї з держав-членів Євросоюзу. Тобто, не маючи громадянства держав-членів Євросоюзу, особа не може користуватися свободою пересування осіб в повній мірі. Однак навіть у такому випадку скоріше за все громадяни нових держав-членів будуть дещо обмежені у користування свободою пересування у повному обсязі.

Положення про свободу пересування осіб у Європейському Союзі поширюється, насамперед, на громадян держав-членів Союзу, а також громадян трьох держав ЄЄП (Єдиного Економічного Простору), тобто Ісландії, Норвегії та Ліхтенштейну, а також Швейцарії. Що ж до громадян третіх держав, які на законних підставах можуть перебувати або проживати на території Євросоюзу, то їх правовий статус регламентується вторинним законодавством Євросоюзу та відзначається наявністю як певних свобод (громадян третіх держав, які є членами родин громадян Євросоюзу), так і певних обмежень (необхідність отримання дозволу на проживання та пересування і т. д.). Суд Євросоюзу поширив принцип свободи пересування осіб в межах Євросоюзу на свободу заснування й економічної діяльності та на свободу надання послуг. У своєму рішенні у справі 48/75 Royer 1976 Суд ЄС, виходячи з порівняння про ці свободи, заявив, що вони базуються на однакових принципах, оскільки стосуються приїзду і проживання на територіях країн ЄС осіб, захищених законодавством Співтовариства, і заборони будь-якої дискримінації на національному ґрунті.

Під поняттям «осіб, що користуються правом на вільне пересування» відповідно до положень Регламенту (ЄС) № 562/2006 Європейського Парламенту та Ради, що встановлює Кодекс Співтовариства про режим перетину людьми кордонів (Шенгенський кодекс про кордони) [9], розуміються:

1) громадяни Союзу в значенні параграфу 1 статті 20 ДФЄС, а також громадяни третіх держав, що є членами сімей громадянина Союзу, який реалізує своє право на вільне пересування, до яких застосовуються Директива 2004/38/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 29 квітня 2004 року про право громадян Союзу та членів їх сімей вільно пересуватися і проживати на території держав-членів;

2) громадяни третіх держав (будь-які особи, які не є громадянами Союзу в значенні параграфу 1 статті 20 ДФЄС і не підпадають під тлумачення поняття «осіб, що користуються правом на вільне пересування») та члени їх сімей незалежно від їх громадянства, котрі на основі угод, укладених між Союзом та його державами-членами, з однієї сторони, та цими третіми країнами з другої сторони, користуються правами в сфері вільного пересування, що еквівалентні правам громадян Союзу.

Свобода пересування осіб в Євросоюзі в широкому змісті складається із декількох блоків правових норм. Це:

1) норми, що регулюють свободу пересування громадян Євросоюзу (статті 18-25 ДФЄС, Директива 2004/38/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 29 квітня 2004 року щодо права громадян Союзу та членів їх сімей пересуватися та проживати вільно на території держав-членів Євросоюзу);

2) норми, що регулюють свободу пересування робітників, а також членів їх сімей (статті 45 – 48 ДФЄС, статті 28 – 30 Договору про ЄЄП, Регламент ЄС 492/2011 щодо свободи пересування робітників; Директива 2004/38/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 29 квітня 2004 року щодо права громадян Союзу та членів їх сімей пересуватися та проживати вільно на території Держав-членів Євросоюзу, Регламент 1251/70 щодо права залишатися в країні після завершення трудової діяльності, Директива Ради 2003/86/ЄС щодо права на возз'єднання сімей і т. д.);

3) норми, що регулюють пересування осіб з третіх держав на території Євросоюзу (статті 67-76, 77-80, 81-89 ДФЄС, Директива Ради 2003/86/ЄС щодо права на возз'єднання сімей, Директива Ради 2003/109/ЄС щодо статусу громадян третіх країн, які є довгостроковими резидентами, Директива Ради 2005/71/ЄС про сприяння в'їзду науковців на територію Євросоюзу, Регламент Ради (ЄС) № 859/2003, що розширює межі Регламенту ЄС № 1408/71 та Регламенту ЄС № 574/72 щодо громадян третіх держав, які ще не охоплені положеннями відповідних актів на підставі їх національності, Регламент Ради № 1030/2002 щодо формату доступу проживання громадян третіх держав в Євросоюзі, Директива щодо умов в'їзду та проживання громадян третіх держав з метою працевлаштування на посади, що потребують високої кваліфікації і т.д.);

4) Шенгенські договори, інкорпоровані Лісабонським договором у ДФЄС, та їх право (статті 67-76 ДФЄС).

У свою чергу, свобода пересування осіб тісно пов'язана із положеннями законодавства Євросоюзу щодо європейського громадянства. З набранням чинності 01 грудня 2009 р. Договору про внесення змін до Договору про Європейський Союз та Договір про функціонування Європейського Союзу (далі – Лісабонський договір), який був підписаний ще 13 грудня 2007 р. передбачається створення більш ефективної системи захисту прав та інтересів громадян держав-членів (п. 5 ст. 3 Договору про Європейський Союз). Питання громадянства ЄС висвітлено і в іншому документі Євросоюзу – Хартії основних прав ЄС.

Згідно з § 1 ст. 6 Договору про Європейський Союз, Хартія є одним з основоположних актів Євросоюзу, тобто за своєю юридичною силою прирівнюється до установчих документів ЄС. При цьому Хартія залишається формально самостійним джерелом права і не входить до структури Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу.

Незважаючи на те, що Хартія закріплює основоположні права і принципи правового статусу людини та громадянина в усіх сферах, формальними її «адресатами» визнані тільки інститути, органи та установи самого ЄС, з одного боку, і держави-члени – з другого. Окрім того, Суд ЄС у рішенні від 13 квітня 2000 р. у справі C-292/97 [2000] ВЕС I-2737 (п. 37) зазначив, що вимоги, які випливають із захисту основних прав у правопорядку Співтовариства, є обов'язковими також для держав-членів, коли вони впроваджують право останнього. Зазвичай цей принцип, закріплений у Хартії, застосовують як до центральних органів, так і до регіональних і місцевих інстанцій, а також до громадських організацій, коли вони впроваджують право Союзу.

Одним із важливим досягнень Хартії є об'єднання різноманітних категорій прав у єдиному документі. Вочевидь, з огляду на попереднє розмежування категорій прав людини, Хартія основних прав ЄС у котрій раз підтвердила необхідність не робити поділу прав. Для того щоб зробити зміст основних прав у Хартії більш зрозумілим, насамперед – для простих людей, ці права тут було класифіковано за новим, нетрадиційним критерієм – цінностями, на захист яких вони спрямовані.

Відповідно, вперше в міжнародно-правовій практиці всі категорії прав людини було вміщено в єдиному кодифікованому джерелі Європейського Союзу без чіткого критерію розподілу по главах, і назва кожної з них відповідає одній із цінностей Союзу. Хартія містить 54 статті, які об'єднані у 7 глав.

Глава I – «Гідність» (ст. 1-5) – включає право на людську гідність, права та гарантії, що забезпечують гідне існування особистості в суспільстві, тобто право на життя, заборону катування, рабства тощо.

Глава II – «Свободи» (ст. 6-19) – містить переважно «негативні» права, тобто право на невтручання в приватне життя з боку інших осіб, головним чином – з боку публічної влади. Ці права виступають як юридична міра свободи особи: право на свободу та особисту недоторканність, на повагу до приватного та сімейного життя, на захист даних особистого характеру, на вступ у шлюб та створення сім'ї, свободу думки, совісті та віросповідання, свободу мистецтва та науки, свободу підприємництва тощо.

Глава III – «Рівність» (ст. 20-26) – містить принцип рівності у всіх його проявах, а також закріплені права дітей, інвалідів, осіб похилого віку.

Глава IV – «Солідарність» (ст. 27-38) – спрямована на досягнення соціальної справедливості в суспільстві, пом'якшення суперечностей між різними класами та шарами населення, передусім – між найманими працівниками і роботодавцями: право робітників підприємств на інформацію та консультації, право на колективні переговори та колективні дії (у тому числі право на страйк), право на безплатну допомогу у працевлаштуванні. Закріплюються також права на соціальне забезпечення, охорону здоров'я та інші соціальні права та гарантії.

Глава V – «Громадянство» (ст. 39-46) – містить права, що, як правило, пов'язані з наявністю в особи громадянства Європейського Союзу, тобто політичні права.

Глава VI – «Правосуддя» (ст. 47-50) – закріплює не так права, як гарантії прав особистості, переважно в рамках кримінального процесу: ефективний судовий захист порушених прав, презумпція невинуватості, недопущення зворотної сили закону, що встановлює та посилює відповідальність, покарання тощо.

Глава VII – «Загальні положення» (ст. 51-54) – включає загальні положення щодо сфери застосування прав та їх обсягу, співвідношення Хартії з іншими джерелами основних прав, які діють на міжнародному, національному та наднаціональному рівнях).

Варто зазначити, що головною ідеєю всієї Хартії є проголошення в абз. 2 преамбули того, що Європейський Союз «ставить людську особистість у центр своєї діяльності через введення громадянства Союзу та створення простору свободи, безпеки та юстиції» [10, с. 69], а також комплексу принципів-цінностей, що становлять правовий статус особистості: принцип поваги до людської гідності, принцип забезпечення прав і свобод людини та громадянина, принцип рівності, принцип солідарності, принцип демократії та принцип правової держави.

Зокрема, Розділом 3 «Громадянство ЄС» статтею 45 Хартії ЄС передбачено, що кожний громадянин чи громадянка Європейського Союзу володіє правом вільного пересування та проживання на території держав-членів. Дане положення кореспондує положенням Договору про функціонування ЄС (статтям 18-25 ДФЄС). Відповідно до статті 20 ДФЄС встановлено, що громадянам Союзу надане, зокрема, право вільного пересування та проживання на території держав-членів за дотримання обмежень та умов, передбачених установчими договорами та положеннями, прийнятими на підставі останніх.

На особливу увагу заслуговують положення Розділу IV Договору про функціонування ЄС «Свобода пересування осіб, послуг та капіталів» та Глава 1 «Працівники» якого стосується свободи пересування працівників в ЄС. Згідно із статтею 45 ДФЄС встановлено, що в межах Союзу забезпечується вільне пересування працівників, що передбачає скасування будь-якої дискримінації за ознакою національного громадянства між працівниками держав-членів з питань трудової діяльності, заробітної платні та інших умов праці.

Так, право на вільне пересування працівників в межах Європейського Союзу включає в себе наступні елементи:

- право приймати реально запропоновану роботу;
- право вільного пересування з цією метою територією держав-членів;
- право проживати на території будь-якої з держав-членів для здійснення там трудової діяльності у відповідності до законодавчих, адміністративних положень, що регулюють трудову діяльність національних працівників, за дотримання умов, встановлених регламентами Комісії, право залишатися на території держави-члена після завершення там трудової діяльності.

Право на свободу пересування працівників віднесене Судом ЄС до фундаментальних прав людини (справа 7/75 *Mr. and Mrs. F. v. Belgian State* [1975]). Завдяки такому підходу це право було поширене на соціальну сферу.

У п. 4 статті 45 спеціально закріплено, що положення цієї статті не застосовуються до працевлаштування в публічному секторі. Положення ст. 45 мають пряму дію, що було визнано Судом ЄС у справі 167/73 *Commission v. France* [1974]. Вона стосувалася французького Кодексу торговельного мореплавства, який дозволяв встановлювати обмеження щодо осіб, які не є громадянами Франції, щодо їх включення до складу команди судна (не більше 25%). У позові Комісії ЄС до Суду ЄС стверджувалося, що Франція порушує ст. 39 Договору про заснування Європейського Співтовариства (сьогодні – ст. 45 ДФЄС), оскільки обмеження можуть стосуватися громадян держав-членів ЄС. Французький уряд як аргументи використовував те, що ці обмеження практично не застосовуються до громадян інших держав ЄС, проте заявив, що норми Договору про заснування Європейського Співтовариства щодо вільного пересування працівників не стосуються морського транспорту, оскільки Рада ЄС не ухвалювала постанов про це згідно зі ст. 80.2 (сьогодні – ст. 100.2

ДФЄС). Суд ЄС, відкинувши твердження Франції, постановив, що ст. 3 Кодексу торгівельного мореплавства порушує ст. 39 Договору про заснування Європейського Співтовариства, і зазначив також, що вміщені в ній заборони мають абсолютний характер і забезпечують громадянам з будь-якої держави-члена ЄС вільний доступ до трудової діяльності в інших державах-членах, а також відповідно до ст. 234 (сьогодні – ст. 267 ДФЄС) надають їм гарантію від несправедливих умов працевлаштування та оплати праці.

З метою імплементації положень ст. 45 інститутами ЄС були ухвалені такі основні документи:

- регламент ЄС 492/2011 щодо свободи пересування робітників;
- регламент ЄЕС 1251/70 щодо права залишатися в країні після завершення трудової діяльності;
- директива ЄС 2004/38 щодо права громадян Союзу та членів їх сімей вільно пересуватися і мешкати на території держав-членів [11].

До кола осіб, які можуть користуватися свободою пересування в межах Євросоюзу, відносяться насамперед робітники та члени їх сімей. Права членів сім'ї є похідними від родинних зв'язків з робітником.

Головними положеннями Регламенту ЄС 492/2011 стосовно права на трудову діяльність, є: рівний доступ громадян держав-членів Євросоюзу до такої діяльності (ст. 1); заборона прямої або непрямой дискримінації між громадянами держав-членів Євросоюзу у доступі до трудової діяльності шляхом створення обмежень щодо прийому заяв і пропозицій про працевлаштування (ст. 3). Проте держави-члени можуть встановлювати для громадян інших держав-членів особливі вимоги щодо знання офіційної мови, пов'язані з характером роботи (ст. 3.1) (справа 379/87 Groener [1989]), а у спеціальних випадках може передбачатись проходження тесту на профпридатність (ст. 6.2).

Відповідно до положень Директиви 2004/38 право робітника на в'їзд та проживання передбачає право виїжджати з рідної держави-члена з метою працевлаштування в іншій державі-члені Євросоюзу (ст. 4); право безвізового в'їзду на територію іншої держави-члена Євросоюзу за умови пред'явлення посвідчення особи або паспорту (ст. 5); право на отримання дозволу на проживання в державі-члені за умови пред'явлення посвідчення особи або паспорту та документу, який підтверджує працевлаштування робітника в цій державі (ст. 6); право членів родини робітника на отримання від держави перебування дозволу на проживання разом з робітником за умови пред'явлення документів, на підставі яких вони в'їхали до цієї держави; документів, що підтверджують їхні родинні стосунки з робітником або стан їхнього утримання робітником чи факт попереднього проживання разом з робітником (статті 7, 8).

Регламент ЄЕС 1251/70 щодо права залишатися в країні після завершення трудової діяльності надає право робітникам та членам їх сімей за певних обставин залишатися в державі-члені Євросоюзу, де вони працювали за наймом, після закінчення терміну працевлаштування (ст. 1). Таким правом наділені робітники, які вийшли на пенсію, попрацювавши у країні перебування протягом останніх 12-ти місяців і безперервно проживши у цій країні 36 місяців; робітники, які стали непрацездатними і безперервно перебували в державі-члені протягом останніх 24-х місяців; робітники, які працювали на території однієї держави-члена не менше 36 місяців, а мешкали весь цей час в іншій (так звані «транскордонні робітники»), куди вони повертались після роботи кожного дня або кожного тижня (ст.2).

Члени сім'ї робітника можуть залишатися в країні перебування у випадку смерті робітника, якщо на час смерті він отримав право залишитися в країні перебування згідно з

положеннями ст. 2. У випадку смерті робітника до набуття їм права на постійне проживання в країні перебування члени його сім'ї матимуть право залишатися в цій країні у випадку, коли робітник на момент смерті безперервно мешкав на її території принаймні 24 місяці; коли його смерть сталася в результаті нещасного випадку на роботі або через професійне захворювання; коли інший з подружжя є або був громадянином країни перебування (ст. 3).

Директива ЄС 2004/38 підтверджує деякі з цих положень (ст. 17), проте надає робітникам, членам їх сімей, іншим громадянам Євросоюзу право на постійне проживання на території держави-члена після 5-річного безперервного терміну перебування у цій державі (ст. 16).

Таким чином, можна зробити **висновок**, що, по-перше, свобода пересування осіб у Європейському Союзі є одним із ключових положень, на яких ґрунтується вся система права Європейського Союзу. По-друге, така свобода базується на положеннях установчих договорів стосовно громадянства Союзу та вільного пересування працівників, актах вторинного законодавства ЄС, змісту міжнародних угод, укладених з третіми країнами та міжнародними організаціями, а також діяльності інститутів ЄС стосовно регулювання процесів, пов'язаних із пересуванням осіб на території Європейського Союзу. По-третє, положення про вільний рух осіб поширюються на усі категорії громадян держав-членів ЄС, які займаються економічною діяльністю, а із запровадженням громадянства ЄС й на усіх громадян Союзу.

Список використаних джерел

1. Загальна Декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
2. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
3. Міжнародна конвенція про захист прав всіх трудящих мігрантів та членів їх сімей від 18 грудня 1990 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_203.
4. Резолюція 55/100, прийнята Генеральною Ассамблеєю ООН. Уважение права на всеобщую свободу передвижения и чрезвычайная важность воссоединения семей от 4. 12. 2000 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/ru/ga/55/docs/55res2.shtml>.
5. Фритц-Ваннаме Й. Европа будущего / Й. Фритц-Ваннаме // Deutschland. – 2002. – № 2. – С. 8-9.
6. European Parliament resolution of 12 September 2012 on the Annual Report from the Council to the European Parliament on the Common Foreign and Security Policy (12562/2011). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P7-TA-2012-0334&language=EN>.
7. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:C:2007:306:SOM:EN:HTML>.
8. Договір про заснування Європейського Співтовариства // Опришко В. Ф., Омельченко А. В., Фастовець А. С. Право Європейського Союзу. Загальна частина. К. : 2002. с. 205-359.

9. Регламент (ЕС) № 562/2006 Европейского парламента и Совета от 15 марта 2006 г., устанавливающий Кодекс Сообщества о режиме пересечения людьми границ (Шенгенский кодекс о границах) // Московская Государственная Юридическая Академия: [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://eulaw.edu.ru/documents/legislation/schengen/schengen_code.htm.
10. Шишкова Н. Хартія основних прав Європейського Союзу і проблеми її конституційного розвитку / Н. Шишкова // Юридичний журнал. – 2004. – № 4. – С. 67-69.
11. Directive 2004/38/EC of the European Parliament and of the Council of 29 April 2004 on the right of citizens of the Union and their family members to move and reside freely within the territory of the Member States amending Regulation (EEC) No 1612/68 and repealing Directives 64/221/EEC, 68/360/EEC, 72/194/EEC, 73/148/EEC, 75/34/EEC, 75/35/EEC, 90/364/EEC, 90/365/EEC and 93/96/EEC // Official Journal of the European Union: [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2004:229:0035:0048:EN:pdf>.